

Warszawa 12.01.2022 r.

Dr hab. Barbara Namysłowska-Gabrysiak
Katedra Prawa Karnego Porównawczego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warszawski

Recenzja

**rozprawy doktorskiej Pani magister Anny Lisowskiej
pt. „Konstrukcja niepoczytalności w prawie karnym z uwzględnieniem aspektów
psychopatologii”**

1. Uwagi wprowadzające.

W związku z powołaniem mnie przez Komisję Uniwersytetu Łódzkiego do spraw stopni w dyscyplinie nauki prawne, na posiedzeniu w dniu 28.10.2022 r., na recenzentkę, przedstawiam recenzję rozprawy doktorskiej Pani magister Anny Lisowskiej, pt. „Konstrukcja niepoczytalności w prawie karnym z uwzględnieniem aspektów psychopatologii”, napisanej pod kierunkiem naukowym Pana prof. dr hab. Rafała Kubiaka.

Przedmiotem recenzji jest ocena, czy rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art. 13 ust 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) w związku z art. 179 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1669 ze zm.). W szczególności czy stanowi ona oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz czy Doktorantka wykazała się ogólną wiedzą teoretyczną w danej dyscyplinie naukowej i umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Recenzja obejmuje ocenę następujących kwestii:

1. Wybór tematu rozprawy.
2. Poprawność struktury rozprawy i jej zakresu.
3. Treść, cele badawcze i warstwa merytoryczna rozprawy.
4. Strona formalna rozprawy, edycyjna i baza źródłowa.

Całość kończy konkluzja.

1. Wybór tematu rozprawy

Wybór tematu recenzowanej rozprawy oceniam bardzo pozytywnie. Autorka podjęła się analizy instytucji niepoczytalności z uwzględnieniem aspektów psychopatologii. Zakres pracy ograniczony został do czterech zasadniczych zagadnień związanych z tematem opracowania, tj. przedstawienia rysu historycznego kształtowania się przepisów prawnych regulujących odpowiedzialność karną przez osoby zaburzone psychicznie, analizy źródeł niepoczytalności uregulowanych w ustawach karnych, przedstawienia instytucji niepoczytalności i poczytalności ograniczonej – uregulowanych w polskim prawie karnym. Należy podkreślić, że problematyka dotycząca tego obszaru, szczególnie w odniesieniu do krytycznej analizy obowiązujących – od kodeksu karnego z 1932 r. – elementów konstrukcji niepoczytalności nie była w ostatnich latach w Polsce przedmiotem powszechnej debaty oraz pogłębionej interdyscyplinarnej analizy, dlatego Autorka musiała zmierzyć się z trudnym zadaniem. Omawiane w pracy regulacje – jak słusznie zauważa Doktorantka – nie były nowelizowane od ćwierć wieku, co w świetle postępu wiedzy z zakresu psychiatrii i psychopatologii oraz wprowadzanych w tym zakresie zmian, również na płaszczyźnie międzynarodowej, należy ocenić krytycznie.

Zważywszy na brak aktualnego, całościowego opracowania, poruszającego jednocześnie wiele interdyscyplinarnych kwestii związanych z zagadnieniami opracowanymi w pracy – dodatkowo w kontekście trudności jakie wiążą się z oceną zachowań człowieka, wynikającą z wiedzy z zakresu psychiatrii i psychopatologii, również w kontekście uchwalanej treści normatywnej, a jednocześnie wagi i znaczenia dokonywania tej oceny dla osób z zaburzeniami psychicznymi, a także dla całego społeczeństwa – wybór tematu należy uznać za wyjątkowo cenny i pożądany.

Doktorantka podjęła się ambitnego zadania i w moim przekonaniu z tym wyzwaniem sobie poradziła. Tytuł pracy został sformułowany prawidłowo, a treść pracy jest zgodna z jej tytułem.

2. Poprawność struktury rozprawy i jej zakresu.

Rozprawa składa się z wprowadzenia, czterech rozdziałów, podsumowania, wykazu skrótów i bibliografii podzielonej na: akty prawne nieobowiązujące, akty prawne obowiązujące, wykaz literatury i wykaz orzecznictwa. Struktura formalna pracy jest prawidłowa i podporządkowana wymogom, jakie wynikają z trafnie określonego celu

badawczego. Autorka zachowuje właściwe proporcje między poszczególnymi rozdziałami. Za trafną należy również uznać kolejność zaprezentowanych w pracy zagadnień.

3. Treść, cele badawcze i warstwa merytoryczna rozprawy.

Przedmiotem dysertacji jest konstrukcja instytucji niepoczytalności z uwzględnieniem aspektów psychopatologii. Treść recenzowanej rozprawy wskazuje, że Doktorantka umiejętnie i ze swobodą potrafi formułować problemy badawcze, których analizę, ze zróżnicowanym stopniem szczegółowości, przeprowadza w całej dysertacji.

Autorka postawiła sobie za główny cel pracy dokonanie analizy obowiązujących regulacji prawnych określających zasady odpowiedzialności karnej przez osoby doświadczające różnych problemów ze zdrowiem psychicznym.

Osiągnięciu powyższego celu sprzyjają trafnie sformułowane przez Doktorantkę, następujące szczegółowe pytania badawcze:

1. Co należy rozumieć pod pojęciami niepoczytalności i poczytalności ograniczonej?
2. Czy uregulowane w prawie przyczyny wyłączające lub zmniejszające zdolność rozpoznania przez sprawcę znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem są zgodne z terminami medycznymi, przewidzianymi w systemach klasyfikacji diagnostycznej?
3. Czy przyjęty w polskim prawie karnym model mieszany psychiatryczno-psychologiczny jest właściwy?
4. Czy niepoczytalność powinna być okolicznością wyłączającą winę?
5. Czy w świetle obecnej wiedzy z zakresu psychopatologii zasadne jest ocenianie poczytalności w oparciu o jej stopniowanie?
6. Czy – w świetle wiedzy i wskazań z zakresu psychiatrii i psychologii – istnieje lepsze rozwiązanie umożliwiające rezygnację z oceny poczytalności w oparciu o jej stopniowanie.

Użyte w dysertacji metody badawcze nie budzą zastrzeżeń. Podstawową metodą jest metoda formalno-dogmatyczna, co wynika z konieczności realizacji głównego celu pracy, polegającego na analizie polskich rozwiązań normatywnych, odnoszących się do regulacji instytucji niepoczytalności i poczytalności ograniczonej.

Na pozytywną ocenę zasługuje strona merytoryczna rozprawy, która jest rzetelną, naukową analizą wybranego tematu, nie pozbawioną jednak mankamentów, wynikających przede wszystkim z braków w pogłębionych rozważaniach, w odniesieniu do niektórych zagadnień omawianych w pracy.

W toku dysertacji, Autorka metodycznie przedstawia rys historyczny kształtowania się regulacji prawnych odnoszących się do okoliczności wyłączających i ograniczających winę w związku z niepoczytalnością i poczytalnością ograniczoną, również w ujęciu prawnoporównawczym (Rozdział I), analizę źródeł niepoczytalności zawartych w aktualnych polskich regulacjach prawnych (Rozdział II), analizę konstrukcji niepoczytalności w świetle prawa karnego materialnego (Rozdział III), oraz analizę poczytalności ograniczonej w świetle prawa karnego materialnego (Rozdział IV).

Rozważania zawarte w rozdziale I, Autorka zaczyna od przedstawienia wpływu rozwoju psychiatrii i psychologii na proces uchwalania regulacji prawnych w zakresie ponoszenia odpowiedzialności karnej przez osoby z zaburzeniami psychicznymi. Następnie, Autorka przechodzi do omawiania zasad ponoszenia odpowiedzialności przez sprawców czynów zabronionych z niepełnosprawnością psychiczną w czasach starożytności, średniowiecza, okresach nowożytnych w Europie, a na ziemiach polskich od XIX w., ze szczególnym uwzględnieniem regulacji zawartych w kodeksie karnym z 1932 r. oraz w kodeksie karnym z 1969 r. Interesująca w rozdziale I – z perspektywy tematu pracy – jest analiza prawnoporównawcza omawianych zagadnień.

Pierwszy rozdział stanowi dla Doktorantki punkt wyjścia dla dalszych rozważań w dysertacji.

Rozdział II jest szczegółową analizą źródeł niepoczytalności, uregulowanych w obowiązujących przepisach w polskim prawie karnym. Po kolei w tym rozdziale, Doktorantka omawia szczegółowo pojęcia: choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego oraz innego zakłócenia psychicznego jako przyczyn wyłączenia lub ograniczenia niepoczytalności. Prowadząc rozważania zawarte w tej części pracy, Autorka wyciąga trafny wniosek co do istnienia rozbieżności występujących pomiędzy rozumieniem i interpretacją niepoczytalności w świetle nauk prawnych, ale i w obrębie poszczególnych gałęzi prawa oraz w psychopatologii. Zgadzam się z Doktorantką, że brak jest jednolitości i spójności w terminologii przyjętej w przepisach prawnych, szczególnie w ramach prawa karnego w stosunku do terminologii stosowanej i używanej w systemach klasyfikacji diagnostycznych i tym samym w psychiatrii i psychologii klinicznej. Słuszny jest zatem i ważny wniosek Autorki, że istniejące – w ramach różnych dyscyplin naukowych – rozbieżności terminologiczne mogą prowadzić do błędów w ramach funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości.

Rozdział III poświęcony został problematyce niepoczytalności w świetle przepisów prawa karnego materialnego. Na szczególne wyróżnienie w tej części pracy zasługują

rozważania zawarte w punkcie 3.6., odnoszące się do rozważań związanych z koncepcją czynu w prawie karnym, w świetle problemów dotyczących konstrukcji niepoczytalności. Zaprezentowane w tej części pracy rozwiązania świadczą o dojrzałości naukowej Doktorantki i mogą stanowić inspirację do dalszej naukowej dyskusji w tym temacie.

Przechodząc do rozdziału IV, który jest ostatnim rozdziałem w pracy, należy zwrócić uwagę na nie do końca zrozumiały zabieg nie uwzględnienia w treści tytułu pracy zagadnienia poczytalności ograniczonej, skoro cały rozdział IV został poświęcony tej instytucji. Wywód w tej ostatniej części pracy odnosi się do konstrukcji poczytalności ograniczonej w świetle kodeksu karnego, kodeksu wykroczeń oraz kodeksu karnego skarbowego. Interesujące, choć nie pozbawione uwag krytycznych, są zaprezentowane w tej części pracy postulaty *de lege ferenda*.

Sposób prowadzenia rozważań w odniesieniu do poszczególnych zagadnień – we wszystkich czterech rozdziałach – z odwoływaniem się do orzecznictwa polskich sądów powszechnych, Sądu Najwyższego, a także czasami do orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego jest interesujący i ma istotne walory praktyczne. Mając na uwadze treść rozprawy należy stwierdzić, że – w większości – problemy diagnozowane są przez Doktorantkę prawidłowo, a wnioski płynące z przeprowadzonych analiz zasługują na uwagę i inspirują do rozważań na poruszony i ważny temat konstrukcji niepoczytalności. Przykładem poprawnie przeprowadzonych wywodów może być wyczerpujące zaprezentowanie w rozdziale II pracy pojęć, mających istotne znaczenie w kontekście rozumienia źródeł niepoczytalności oraz elementów konstrukcji niepoczytalności, chociaż rozważanie te nie są pozbawione drobnych mankamentów. Nie do końca, na przykład, jest zrozumiałe i uzasadnione w pracy stanowisko Autorki (s. 76-77), wskazujące na fakt systematycznego rozwoju psychiatrii i psychologii klinicznej, a tym samym ciągłych zmian w zakresie terminologii wypracowywanej w obrębie tych dziedzin w kontekście obszernej analizy pojęć „choroba psychiczna” czy „zaburzenie psychiczne”.

W wielu miejscach dysertacji, Autorka ustosunkowuje się krytycznie do regulacji prawnych i przedstawianych poglądów doktryny i judykatury, zgłaszając własne sugestie interpretacyjne, co należy ocenić pozytywnie, uznając tym samym, że spełnione jest kryterium wykazania się przez Doktorantkę umiejętnością prowadzenia samodzielnego wywodu naukowego. Na pozytywną ocenę zasługują także wnioski, przedstawione w podsumowaniu, w ramach którego Doktorantka zaprezentowała postulaty *de lege ferenda*, proponując zmiany w kodeksie karnym.

W kilku miejscach pracy jednak, oczekiwania czytelnika zostały rozbudzone i nie do końca zaspokojone. Brak jest bowiem pogłębionego, wyczerpującego i przekonującego rozwinięcia sygnalizowanego problemu.

Do takich kwestii należą przede wszystkim zagadnienia z zakresu wiedzy psychologicznej. Autorka z jednej strony dość szczegółowo wylicza choroby psychiczne, analizuje zakres pojęcia upośledzenie umysłowe oraz pojęcie „inne zakłócenia czynności psychicznych”, pozostawiając niestety czytelnika bez pogłębionej analizy, istotnej – z perspektywy tematu pracy – kwestii jaką jest „brak możliwości rozpoznania znaczenia czynu i pokierowania swoim postępowaniem”. Wydaje się, że omówienie tych zagadnień w świetle aktualnej wiedzy psychologicznej powinno stanowić znaczną część dysertacji, szczególnie, że Doktorantka szeroko zakresliła sobie szczegółowe problemy badawcze, wskazując w nich, że właśnie te elementy będą omawiane w pracy. Dodatkowo, w związku z faktem, że Autorka sama dostrzega, że sędziowie nie posiadają specjalizacji z zakresu psychologii, w tym psychologii klinicznej (s. 90), a czynnik psychologiczny ma nadrzędne znaczenie w kontekście konstrukcji nie poczytalności (s. 70), pogłębione opracowanie tych właśnie kwestii powinno stanowić znaczną część opracowania. Szkoda, że Autorka nie dokonała, np. analizy pojęcia czynu i okoliczności wyłączających czyn w świetle wiedzy psychologicznej. W tym kontekście w pracy brakuje również rozważań dotyczących oceny konstrukcji nie poczytalności w zakresie elementu psychologicznego.

Mankamentem w pracy jest brak rozwinięcia rozważań prawno porównawczych, szczególnie w rozdziałach III i IV. Krótkie informacje o rozwiązaniach prawnych w innych państwach w odniesieniu do poczytalności ograniczonej (np. s. 261) niestety są za ogólne i nie zaspakajają ciekawości czytelnika. Nie do końca jasne jest także uzasadnienie opracowania tak ogólnikowych informacji prawno porównawczych.

Odnosząc się do opracowanych przez Doktorantkę postulatów *de lege ferenda*, moje wątpliwości budzi propozycja wprowadzenia do art. 115 kodeksu karnego, paragrafu 16a. Niestety aktualny i słuszny wydaje się wniosek, że pojawiające się coraz częściej objaśnienia ustawowe nie wpływają na zwiększenie jakości i efektywności funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości oraz organów ścigania. Niezależnie też od powyższej oceny, zaprezentowany przepis nie spełnia podstawowych wymogów związanych z zasadą określoności przestępstwa tworząc katalog otwarty. Krytycznie należy też ocenić wprowadzenie do przepisu karnego odesłania do przyszłych i nie znanych obecnie wersji Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych.

W przyszłości, przy ewentualnej publikacji pracy rozważyłabym łączne omówienie identycznych regulacji zawartych w art. 31 k.k., art. 17 k.w. i art. 11 k.k.s., ponieważ obecne rozwiązanie zastosowane w dysertacji, prowadzi do licznych i niepotrzebnych powtórzeń.

Pomimo powyższych uwag krytycznych, wskazać należy, że Doktorantka identyfikuje główne problemy, jakie pojawiają się na płaszczyźnie problemów interpretacyjnych oraz potencjalnych trudności praktycznych związanych z tematyką pracy. Dostrzega również, tam gdzie jest to adekwatne, problemy dotyczące np. istniejących rozbieżności interpretacyjnych w zakresie rozumienia poszczególnych elementów niepoczytalności. Doktorantka – co również ważne – przedstawia, w wielu miejscach pracy, wnioski i postulaty *de lege ferenda*, mające na celu adekwatne uwzględnienie w treści normatywnej aktualnego stanu wiedzy psychiatrycznej, choć brakuje – co wskazałam powyżej – pogłębionej analizy elementów warstwy psychologicznej.

Podsumowując, warto podkreślić, że recenzowana rozprawa jest opracowaniem, które zawiera kompleksową analizę konstrukcji niepoczytalności w prawie karnym. Tematyka poruszona w każdym z rozdziałów ma walor poznawczy i informacyjny, stanowiąc próbę usystematyzowania problemu. Autorka zwraca ponadto uwagę na wieloaspektowość omawianej problematyki, w tym także jej zasadniczy związek z wiedzą i rozwojem psychiatrii i psychologii.

Nie ulega wątpliwości, że Doktorantka włożyła duży wysiłek w przygotowanie pracy, co wiązało się w szczególności z rozbudowaną analizą konstrukcji niepoczytalności w zakresie warstwy psychiatrycznej. Analiza ta uwzględnia także przedstawienie orzecznictwa sądów polskich, choć momentami nie do końca adekwatnie i przekonywująco uwzględnionego.

Podniesione w recenzji zastrzeżenia nie wpływają na jakość rozprawy doktorskiej mgr Anny Lisowskiej. Większość z nich ma jedynie skłaniać do dalszej dyskusji naukowej w przedmiocie wszystkich zagadnień związanych z instytucją niepoczytalności.

4. Strona formalna rozprawy, edycyjna i baza źródłowa.

Rozważania prowadzone przez Doktorantkę są jasne i przejrzyste. Sposób prezentacji poszczególnych zagadnień jest prawidłowy. Pracę cechuje ponadto logika wywodów i poprawna argumentacja. Lektura rozprawy uprawnia do wyrażenia poglądu, że Doktorantka opanowała technikę pisania prac naukowych.

Ogólna ocena warstwy językowej nie budzi zastrzeżeń, praca została wykonana starannie, choć można spotkać nieliczne błędy stylistyczne czy drobne błędy diakrytyczne.

Dobór i wykorzystanie źródeł nie budzi zastrzeżeń, zarówno literatura, jak i orzecznictwo zostały wykorzystane prawidłowo. Tym samym, praca jest dobrze udokumentowana. Pewien niedosyt może budzić mała liczba uwzględnionej literatury z zakresu psychologii klinicznej czy psychiatrii. Ponadto, wadą formalną w zakresie cytowania dzieł zbiorowych jest brak podania autora/ki konkretnego stanowiska. Bez wątpienia jednak, zaprezentowana literatura i orzecznictwo w całej pracy wskazują na rozeznanie Doktorantki w opisywanej tematyce.

Konkluzja.

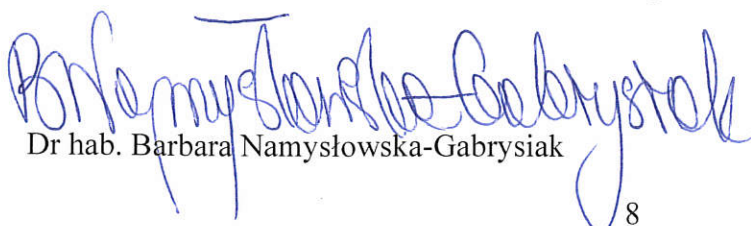
Recenzowana dysertacja jest skonstruowana poprawnie, a wybór problematyki badawczej w postaci analizy konstrukcji niepełności w polskim prawie karnym na podstawie rozwiązań normatywnych przyjętych w Polsce należy ocenić bardzo pozytywnie. Praca doktorska stanowi kompleksowe ujęcie tej tematyki, a przeprowadzony wywód wskazuje na dobre rozeznanie Doktorantki w temacie.

Nie ulega wątpliwości, że Doktorantka przedstawiła rozbudowaną analizę dogmatyczną polskiego systemu prawnego w odniesieniu do wybranego zagadnienia, z zaprezentowaniem, w wyczerpujący sposób, regulacji zawartych w polskim systemie prawnym. Na pochwałę zasługują także przedstawione w pracy postulaty *de lege ferenda*. Ogólna ocena rozprawy jest zatem jednoznacznie pozytywna.

Stosownie do ustalonych przez ustawodawcę standardów stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w zakresie prawa oraz poświadcza umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Oznacza to, że rozprawa Pani magister Anny Lisowskiej spełnia wymogi określone w art. 13 ust 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) w związku z art. 179 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1669 ze zm.), mającym zastosowanie w niniejszym przewodzie doktorskim.

Z pełnym przekonaniem wnoszę zatem, o dopuszczenie Pani magister Anny Lisowskiej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Dr hab. Barbara Namysłowska-Gabrysiak